

Paul Widewitz

II.

PAUL DIDERICHSEN

16. august 1905—9. oktober 1964.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 12. marts 1965.

Af **Aage Hansen.**

Den 11. april 1958 optog Videnskabernes Selskab to nye medlemmer som på en del punkter lignede hinanden. De var omtrent lige gamle, 53 og 52 år, begge professorer der foruden at passe universitetsgerningen og de stille studier følte trang til at gøre en praktisk indsats og gjorde det på en måde der fik betydning ikke blot for universitetet og videnskaben men også for videre kredse. De døde begge da de syntes at stå på deres livs højde og på et tidspunkt da man havde grund til at vente endnu meget af dem, den ene, Hal Koch, i efteråret 1963, den anden, Paul Diderichsen, et årstid senere, den 9. oktober 1964.

Paul Henrik Krag Diderichsen blev født i Kbh. 16. aug. 1905. Faderen var auditor. I den fædrene slægt støder vi på navnet Paul Ditlev Christian Paulsen, kendt i Danmarkshistorien for sin indsats for det danske sprog i Sønderjylland, endvidere en række lærde filologer og skolemænd af familien Bloch.

I året 1913 flyttede familien til Næstved hvor faderen var blevet dommer, og Paul Diderichsen fik ligesom sine brødre sin skolegang på Herlufsholm. Han blev klassisk-sproglig student i 1923 og begyndte samme år at studere latin og græsk som bifag til skoleembedseksamen med dansk som hovedfag. Senere valgte han at koncentrere sig om dansk og nordisk filologi med en magisterkonferens for øje. Studiet af de klassiske sprog, især latin – han mindedes senere specielt A. B. Drachmanns øvelser over latinsk syntaks – skaffede ham kundskaber der blev ham til stor nytte senere, bl. a. ved arbejdet med de gammeldanske fragmenter og med prosahistorien.

Som student havde han fået arbejde ved Ordbog over det danske sprog som såkaldt supplerende (dvs. én hvis arbejde

består i at supplere det forhåndenværende materiale til et afsnit der skulle gå til redaktion, bl. a. ved at gennemgå et stort antal fagværker med ordregistre og udskrive de til afsnittet hørende ord herfra). De penge han tjente, brugte han til at lade sin sangstemme uddanne hos Poul Methling. Han elskede sang og har ved forskellige lejligheder, ved foreningsfester og sammenkomster, glædet andre med sin sang.

Sin konferens fik han i 1929. Han var da klar over at han ville samle sig om studiet af dansk men vaklede en tid mellem det litterære og det sproglige. Det var nok ordbogsarbejdet i forbindelse med skepsis overfor værdien af de gængse litteraturvidenskabelige metoder, der langsomt men sikkert førte ham over i den sproglige lejr. 1930 avancerede han til redaktør ved Ordbogen. Hans første artikel kom i bind XII 1931. Han fortsatte som redaktør til 1952, da XXVI bind kom med de sidste artikler fra hans hånd. Som ordbogsredaktør var han meget grundig og udførlig. Den første større artikel han fik overdraget at udarbejde var om det lille men vigtige ord *og* i XV bind (1934). Jeg husker hvor vanskeligt det var at få ham til at begrænse sig og indordne sig under ordbogens principper. Han ville helst gøre artiklen om *og* til en større videnskabelig afhandling. Da han senere fik artiklerne om *sig* og *sin* kom man ud over vanskeligheden ved at lade ham udarbejde både en sammentrængt artikel til brug for ordbogen, og en udførligere, af mere videnskabeligt tilsnit, til offentliggørelse i *Acta Philologica Scandinavica*.

Der var dengang ikke mange muligheder ved universitetet indenfor faget dansk. Foruden professoratet (som havde området nordiske sprog under sig) var der kun en usseltlønnet stilling som undervisningsassistent i nydansk grammatik. Denne stilling blev ledig i 1937 og den fik Paul Diderichsen. Han gjorde sig i løbet af de følgende år så uundværlig at universitetet sikrede sig ham ved at udnævne ham til universitetsadjunkt (1943) og senere, i 1949, fik oprettet et ekstraordinært professorat i dansk sprog for ham, det første professorat i dansk sprog i Danmark.

Den videnskabelige produktion begyndte med et større udgiverarbejde. På opfordring af professor Johs. Brøndum-Nielsen var Paul Diderichsen lige efter at han havde fået sin eksamen begyndt at forberede en udgave af de såkaldte Huskvarnafragmenter, men opgaven blev snart udvidet til at omfatte alle

danskskrevne middelalderlige håndskriftfragmenter, især bestående af legender og andre religiøse, opbyggelige skrifter. Hvert af disse fragmenter ikke blot udgives og konfronteres med sit latinske forlæg, når et sådant findes, men det forsynes også med en kommentar der står i omvendt forhold til teksten m.h.t. størrelse: her gennemgås fragmentets historie, dets palæografi, ortografi, sprogform m.m. med stor grundighed og nøjagtighed; det lille fragment presses som en citron til sidste dråbe. Man kan i arbejdet se udgiverens klassiske skoling i frugtbart samarbejde med stor viden om dansk middelaldersprog, for lydhistoriens vedkommende baseret på Brøndum-Nielsens *Gammeldansk Grammatik*, hvoraf bind I–II forelå. Men Diderichsen lod sig ikke nøje med disse specialundersøgelser, han samlede enkeltresultaterne så der kunne kastes lys over den alm. sprogtilstand i dansk middelalder, og det vigtigste er her hans konstatering af i hvor høj grad den gammeldanske ortografi i middelalderens sidste århundrede (ca. 1425–1525) på alle væsentlige punkter er præget af en fælles norm (nærmere udviklet i afhandlingen *Probleme der Altdänischen Orthographie* i *Acta Philologica Scandinavica* XII 1938).

Den interesse og forståelse for syntaks som han havde lagt for dagen i de nævnte ordbogsartikler og hans arbejde med det gammeldanske sprogstof førte til at han som emne for sin doktordisputats (1941) valgte Sætningsbygningen i Skaanske Lov, – sådan lyder titlen, med tilføjelsen: *Fremstillet som Grundlag for en rationel dansk Syntaks*. Dette udvikles nærmere i indledningen hvor det siges, at det er »Hensigten at lade den Undersøgelse, der hermed foreligger, være Grundstenen i en Række sammenlignende Totalbeskrivelser af typiske Enkeltværker inden for de vigtigste (geografiske, kronologiske og stilistiske) Omraader af dansk Litteratur«. Denne vældige opgave blev ikke realiseret. Den modificeredes til en lærebog i dansk prosahistorie. Størst vægt lægges i disputatsen på at udrede forholdene indenfor sætningen og som en hjælp ved analysen skabte Diderichsen sit såkaldte feltsystem, en topisk-logisk inddeling af sætningen i tre felter: et indlederfelt, et aktualefelt og et indholdsfelt. Systemet har han også lagt til grund for sætningsanalysen i sin danske grammatik. Her har felterne fået navnene fundamentfelt, neksusfelt og indholdsfelt, medens indlederfelt er blevet betegnelse for den

plads forrest i sætningen hvor sætningsindlederen (konjunktionen) står. Dette system har vist sig nyttigt, også ved beskrivelse af andre sprog end dansk.

De følgende år arbejdede Diderichsen på at skabe den moderne danske grammatik som savnedes på alle de højere undervisningstrin. Resultatet blev *Elementær Dansk Grammatik* der udkom i 1946. Det er – som forfatteren selv siger – et forsøg på at formidle en overgang fra det hidtil almindeligt brugte system til et nyt der er mere i overensstemmelse med de nye sprogtanker. Der er både fordele og ulemper ved en sådan fremgangsmåde, men arbejdet bringer en mængde nye synspunkter og oplysninger som vil sikre bogens værdi i fremtiden. Diderichsen har selv beskrevet sin videnskabelige udvikling i disse år, de mange frugtbare påvirkninger han fik fra forskere af den gamle og den nye skole, og arbejdet med grammatikken, i en afhandling »Synspunkter for dansk Sproglære i det 20. århundrede«, del af et endnu ikke udkommet samlingsværk »Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede«.

Under arbejdet med at bedømme en doktordisputats (Marie Bjerrums Rasmus Rasks *Afhandlinger om det danske Sprog* 1959) kom Diderichsen dybt ind i studiet af Rasmus Rask, hans forudsætninger, hans sprogtænkning og systematik. Det blev til bogen *Rasmus Rask og den grammatiske Tradition*, udgivet i dette selskabs *Historisk-filosofiske Meddelelser* 1960.

Odense latinskole havde – påviser Diderichsen – på den tid Rask gik der, en række lærere der ikke blot var fremragende som pædagoger men også drev selvstændige studier. Flere af dem var sprogmand, deriblandt Søren Niclas Johan Bloch, én af Paul Diderichsens forfædre. Disse lærere og de tyske sprogforskere som Rask gennem dem lærte at kende, skabte grundlaget for den unge Rasmus Rasks sproglige interesse og for hans sprogsyn og sproglige arbejdsmetode. På denne baggrund kan Diderichsen dokumentere Rasks egen udvikling og vise hvori hans indsats i sprogvidenskaben består. Derved kommer han ikke uden om »et venskabeligt opgør« (som han kalder det) med Louis Hjelmslev der har tillagt Rask »ideen om en rent strukturelt-typologisk klassifikation af sprog uden hensyn til deres genealogiske slægtskab« (anførte arbejde side 42).

I sine sidste år arbejdede han på den prosahistorie vi så hen

til med så store forventninger. Fuldendt ville den være blevet et værdifuldt værk. Grundige kundskaber i klassisk filologi, i lærdomshistorie og i nordisk filologi, på det sproglige som på det litterære område, er her udnyttet af en forsker der er skolet i de nyere principper for sprogbetragtning og sprogbeskrivelse. Linjerne er store og kraftigt optrukne. I stencilerede hæfter foreligger en gennemgang af den sproglige fremstillingsform inden for de forskellige litteraturgrene op til begyndelsen af 1800-tallet. Fremstillingen er lærebogsagtig knap, istrøet sprogsprøver og en række spørgsmål til besvarelse. Paul Diderichsen lavede stadig om på sit arbejde og det er uvist i hvilken form det skulle være fremkommet på tryk. Man mærker straks fra begyndelsen forfatterens lærdom og store belæsthed. Han er i stand til at supplere og korrigere vor viden (som den foreligger i de forskellige sproghistorier) på mange punkter. Han viser en forbløffende evne til at destillere det vigtigste ud af tidligere forskning og at samle det foreliggende materiale under klare helhedssynspunkter. Men det giver ham kun sjældent lejlighed til selvstændig forskning fra grunden af.

Det sidste han fik udgivet, var en afhandling om sætningsleddene og deres stilling, i festskriftet *Danica* 1964.

Som allerede antydet hørte Paul Diderichsen ikke til de stille lærde. Han var stærkt interesseret i hvad der skete omkring ham og han var aldrig bange for at gøre et arbejde der efter hans mening burde gøres. Han deltog ivrigt i fagets foreningsliv. Han var formand for Selskab for nordisk filologi i næsten 20 år, var et virksomt medlem af Lingvistkredsen, og gjorde en indsats i arbejdet for forbedring af unge videnskabsmænds kår. Han var med til at skabe den nye eksamensordning ved universiteterne. Skønt han ikke selv havde haft skoleundervisning interesserede han sig meget for skolens arbejde indenfor faget dansk, og det blev ham der kom til at udarbejde kapitlet om dansk grammatisk terminologi i Undervisningsvejledning for Folkeskolen.

I året 1948 deltog Diderichsen i et internationalt akademisk sommermøde i Alpbach i Østrig. Han kom hjem fyr og flamme for at overføre ideen: en tværvidenskabelig diskussion af almene videnskabelige problemer, til Skandinavien. Det blev til institutionen Nordisk Sommeruniversitet, hvis første møde fandt sted i

Askov i 1951. Den er udtryk for en af Diderichsens ledende tanker: at gå til grundproblemerne for al forskning og anskue dem fra alle mulige synspunkter for at undgå det faglige snæversyn. Emnerne fastlægges fra det ene år til det andet og gøres til genstand for behandling i studiekurse ved de nordiske universiteter indenfor de berørte fag. Denne helt nye form for akademiske kongresser har vist sig meget frugtbar. Det er især de yngre videnskabsmænd der fylker sig under fanerne, og derfor vil møderne, der holdes hver sommer skiftevis i et af de nordiske lande, ganske sikkert få betydning for den kommende forskning.

Som sprogmænd startede Diderichsen som sproghistoriker, elev af Brøndum-Nielsen. Men allerede under arbejdet med de gammeldanske fragmenter stiftede han bekendtskab med de nye retninger indenfor sprogforskningen, den såkaldte strukturelle lingvistik med udgangspunkt i Ferdinand de Saussure, Genève-skolen og Pragerskolen. Især gennem Lingvistikredsen i København, startet i 1931, formidledes de nye synspunkter, i møder med referater og diskussioner, til en gruppe især yngre interesserede. Kredsens ledende teoretikere var Louis Hjelmslev og Viggo Brøndal. Deres synspunkter faldt langfra altid sammen, men netop denne meningsforskellighed hindrede at der skabtes en ortodoks menighed. Der er ikke mange af den følgende tids danske sprogmænd som ikke på den ene eller den anden måde står i gæld til kredsen. For mange af deltagerne blev det en svær men lærerig brydningstid med stillingtagen til de nye forskningsmåder, og til dette nye i dets forskellige former, og eventuelt forsøg på at bygge bro mellem det traditionelle og det nye. Diderichsens Elementær dansk Grammatik er ikke blot skabt i og præget af en sådan brydningstid, men forfatteren har af pædagogiske hensyn bestræbt sig for at bevare så meget af det gamle som muligt. Han følte selv manglerne og håbede en gang ved en ny udgave at få tid til at lave bogen noget om, men den tid kom aldrig.

Samme år som grammatikken udkom (1946), holdt forfatteren et indledningsforedrag ved Nordistmødet i København: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. Her går han af hele sit hjerte ind for den strukturelle lingvistik og hævder som lingvistikens fremtidsmål: gennem undersøgelser af strukturen af

de sproglige udtryksmidler at nå frem til en forståelse af sproget som formidler af al menneskelig erkendelse. Fra nu af er Diderichsen ikke blot nordisk filolog, men også sprogteoretiker og sprogtenker. Han tænkte skarpt og systematisk, men der var så meget der trak til forskellige sider og han lod sig let begejstre af nye tanker. Han blev ikke den store systematiker og reformator indenfor studiet af dansk grammatik som man først troede at se i ham. Men han fik skabt et udmærket grundlag for den videre forskning. Han indledede et nyt afsnit i dette studiums historie.

Som grammatiker interesserede han sig – som allerede antydet – for de store linjer og de store problemer. Detailundersøgelser og sproglige kuriositeter var ligesom for småt for ham. Det var det systematiske og problemerne der er knyttet til sproglig beskrivelse og til al erkendelse der lå i hans interesserens brændpunkt. Skæbnen ville at han kom til at leve i en tid hvor nye sprogteoretiske betragtninger som stråler i et springvand brød frem fra forskellige steder og overdængede de søgende ånder. Paul Diderichsen lod sig let rive med. Blot det at noget var nyt og fremsat med dygtighed var ham i første omgang nok. Han lod sig inspirere fra mange forskellige sider: Karl Bühler, Cassirer, Brøndal, Hjelmlev for at nævne nogle navne, og det var ikke altid at disse inspirationer virkede godt sammen. Fx. står det Brøndalske indslag i ordklasselæren i Elementær dansk Grammatik disharmonisk til den øvrige fremstilling. Et sprogteoretisk-systematisk helhedssyn nåede han ikke frem til, men problemerne optog ham stadig, han ofrede gerne aftener til diskussion om disse ting, han var »immer strebend«. Dog var han ingen renlivet teoretiker, han havde altid klart blik for den praktiske side af sagerne. Det viste han bl. a. i sin undervisning og i sit arbejde i Sprognævnet som han ved sin død var formand for.

M.h.t. dansk lå hans hovedinteresse så afgjort i det danske skriftsprog. Han ville følge det gennem tiderne i sin prosahistorie, og ville give en systematisk beskrivelse af dets sidste fase i sin grammatik. I grammatikken finder man næsten aldrig egne iagttagelser hverken fra det skrevne sprog eller fra talesproget eller brug af eget indsamlet materiale. Studiet i marken overlod han gerne til andre. Men han kunne bruge resultaterne og undertiden se dem i en større sammenhæng end indsamleren.

Hans fremstillingsform var den noget tørre og tunge akade-

miske, præget af bestræbelse for at udtrykke tankerne i en logisk stringent, undertiden næsten juridisk formulering.

Evnen til populær fremstilling var ham nægtet eller han tog forsættelig afstand fra den, og humoren tog han ikke i sin tjeneste. Hans bøger kræver et ikke ringe arbejde af den der virkelig vil sætte sig ind i deres indhold. Han synes ofte at forudsætte at læseren altid er lige så logisk og skolastisk trænet og ligeså hurtigt opfattende og skarpt ræsonnerende som han selv. Han taler et sted nedsættende om »usystematiske hoveder« der finder hans grammatik for svær.

Han var skarp i sin kritik. Han kunne bruge en form der var skarpere og bed hårdere end han selv vidste af. Men bag kritikken lå aldrig ond vilje. Det var hans ungdommelig idealistiske iver og begejstring der på denne lidt ejendommelige måde kunne tage magten fra ham. Og han manglede ikke selverkendelse. Ved Nordistmødet i 1946 udtalte han følgende, der også kan stå som prøve på hans fremstillingsform: »Vi, der har følt Trang til at søge frem ad nye Stier, ved godt, at vore Arbejder er behæftet med Mangler og Uklarheder, som lettere undgaas, hvis man holder sig til de prøvede Veje, og at vore Bestræbelser for at genoprette Kontakten med den almene Sprogteori og Videnskabslære gør det uoverkommeligt for os at erhverve og fastholde den dybtgaaende Beherskelse af det historiske Materiales Enkeltheder, som vi misunder vore Kolleger. Skulde der i Kampens Hede af og til undslippe os en lovlig summarisk Døm eller et unødigt hvast Ord, skyldes det først og fremmest, at vi kæmper mod vor egen Bundethed i det Grundsyn, der er det fælles Udgangspunkt for os alle, og vi glemmer ikke af den Grund, hvad vi skylder vore Lærere, hvis Arbejde vi bygger videre paa, ogsaa naar vi forsøger at paavise Ensidigheder og Uklarheder i dets Principper« (Acta Philologica Scandinavica XIX. 96).

Når man tænker på mennesket Paul Diderichsen er det første der melder sig, tanken om hans aktivitet og hans begejstring. Han var altid virksom for et eller andet der skulle sættes i gang, altid skulle der ske noget, og hans begejstring kunne give sig næsten sydlandske udslag. Han kunne være opstemt og munter, ja kåd som en dreng. Der var i det hele taget ikke noget professoralt ved ham. Derfor havde han heller ikke svært ved

at komme i kontakt med de unge og få dem sat i gang. Han søgte ikke popularitet hos studenterne. Hans krav til dem var store. Men som kun få af sine kolleger gav han sig tid til at sætte sig ind i deres kår og studieforhold, og han lagde et stort arbejde i forberedelsen af de nye studieordninger. Han havde mange menneskelige glæder. Han elskede sang, musik, litteratur og naturen, foruden sit hjem og sin have. Men megen tid tilovers fra sit arbejde fik han ikke. Det var mange og forskellige ting han havde med at gøre, og ligegyldigt hvad det var – stort eller småt – gik han op i det med liv og sjæl.

Vi der har kendt ham godt bevarer indtrykket af en fin og følsom natur bag al lærdom og tænkning. Han var oprigtig og trofast som ven men dækkede oftest blufærdigt over sine dybere følelser. Man kunne være uenig med ham som videnskabsmand men man måtte altid holde af ham og respektere ham som menneske. Han vil blive hårdt savnet alle de steder hvor han havde sit virke. Også vi i denne kreds vil savne ham. Vi vil altid ære mindet om Paul Diderichsen.